

Legal regulation transplantation of organs and tissues (cells) of a human and the prospects of its development in Uzbekistan

Alijon BINAKULOV¹

Tashkent State University of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form 15

September 2020

Accepted 25 September 2020

Available online 1 October 2020

ABSTRACT

This article presents the history of transplantation, the medical and legal aspects of transplantation of human organs and tissues, and its legal regulation, statistics of transplantation, and the basics of foreign and national experience in transplantation. At the same time, the scientific views of scholars on the subject were studied

Keywords:

transplantation, human organs and tissues (cells), donor, recipient, law, medical law, healthcare.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Инсон органлари ва тўқималари (хужайралари)ни трансплантация қилишни ҳуқуқий тартибга солиш ва уни Ўзбекистон Республикасида ривожлантириш истиқболлари

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола трансплантация ва мунинг тарихи, инсон органлари ва тўқималари (хужайралари)ни трансплантация қилишни тиббий ва ҳуқуқий жиҳатлари ва уни ҳуқуқий тартибга солиш, амалга оширилган трансплантациялар статистикаси ва трансплантация бўйича хорижий ва миллий тажриба асослари келтириб ўтилган. Шу билан бирга, мавзу юзасидан олимларнинг илмий қарашлари ўрганилди

Калит сўзлар:

трансплантация, инсон органлари ва тўқималари (хужайралари), донор, рецептиент, ҳуқуқ, тиббиёт ҳуқуқи, соғлиқни сақлаш

¹ Leading specialist Department of Legal Initiatives Tashkent state university of law Tashkent, Uzbekistan
email: aalijonbinakulov@gmail.com

Правовое регулирование трансплантации органов и тканей (клеток) человека и перспективы его развития в Республике Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
трансплантация,
человеческие органы и
ткани (клетки), донор,
реципиент, права,
медицинское право,
здравоохранение.

В данной статье представлены история трансплантации, медицинские и правовые аспекты трансплантации органов и тканей человека, ее правовое регулирование, статистика трансплантации, а также основы зарубежного и отечественного опыта трансплантации. В то же время были изучены научные взгляды ученых на эту тему.

Бугунги кунга келиб, соғлиқни сақлаш соҳаси бошқа соҳалар сингари тезкорлик билан ривожланиб бормоқда. Айни дамда жаҳон миқёсида хукм суроётган COVID – 19 пандемияси шароитида ушбу соҳанинг нақадар муҳим эканлиги, инсониятнинг ҳаёти ва соғлиғи бутун бошли соғлиқни сақлаш тизимиға боғлиқлиги аён бўлди.

Бунда эса инсон ҳаётини сақлаб қолиш жуда катта аҳамиятга эга бўлиб, унинг яшаш ҳамда фаровон турмуш тарзига эга бўлиш хуқуқи халқаро ва миллий ҳужжатлар билан кафолатланган. Органлар трансплантацияси технологияси илмий йўналишда органлар етишмовчилиги касаллиги билан касалланган шахсларга ҳаёт совғаси сифатида намоён бўлди.

Шу билан бирга, инсон органлари ва тўқималари (хужайралари)ни трансплантация қилиш масаласи бугунги куннинг асосий, муҳокамали ва ўз ечимини кутаётган муаммолардан бири ҳисобланиб, трансплантация тиббиётнинг фанлараро, биоэтика ва хуқуқнинг соҳаси сифатида ўрганилади.

Тиббиёт соҳасидаги сўнгги ютуқлар муносабати билан, инсон органлари ва тўқималари ўз эгаларидан фарқ қиласидан, ўз ҳаётларини “яшай бошладилар”, чунки инсон органлари ва тўқималари шахсият хусусиятларини аниқламайдиган анатомик шаклланишлар сифатида тавсифланади.

Инсон органлари ва тўқималарини тансплантация қилиш – бу bemорда бўлмаган ёки бирон-бир тарзда, донор ёки одам мурдасидан органлар ва тўқималарни тўплаш, уларни киритиш, сақлаш ва сақлашга асосланган ва жарроҳлик операцияси ёрдамида амалга ошириладиган шикастланган аъзолар ва тўқималарни алмаштиришнинг операцион тартиби [10].

Биз ҳам юқорида келтирилган олимларнинг фикрларига қўшилган ҳолда унга қуйидагича: “Инсон органлари ва тўқималарини трансплантация қилиш – тирик шахс ёки унинг жасадидан органлар ва тўқималарни фақатгина розилик билан ҳамда ғаразгўйлик ва тижорат мақсадисиз тиббий йўл билан клиник шароитларда жарроҳлик операцияси ёрдамида амалга ошириладиган жараёндир” деб таърифлашни жоиз топдик.

Энди эса органлар трансплантациясининг тарихини хронологик равища кўриб чиқадиган бўлсақ, қуйидаги врач ва жарроҳ-трансплантологлар томонидан ҳайвон ва инсонларда амалиёт (эксперимент)лар олиб борилган ва синаб қўрилган:

1902 йил – Е.Улман биринчи марта итларда буйракни трансплантация қилиш бўйича экспериментал уринишни амалга оширган; 1905 йил биринчи марта итларда юракни трансплантация қилиш бўйича экспериментал кўчириш амалга оширилган; 1923 йил АҚШда биринчи марта куйиш билан жароҳатланган фарзандга онасининг терисини кўчириб ўтказишган бўлса, 1933 йил Ю.Воронов биринчи марта дунёда жасад буйрагини кўчириб ўтказиш амалиёти ўтказилганлигини билишимиз мумкин.

Эътиборли жиҳати 1954 йил Америка қўшма штатларининг Бостон шаҳрида Joseph Murray томонидан дунёда биринчи марта гомозигот эгизакларнинг буйрагини кўчириб ўтказган ва бу пластик жарроҳлик 1991 йилда Нобел лауреати совриндори бўлган, ҳозирги кунда ҳам энг кўп амалга ошириладиган операциялардан биридир.

Шундан сўнг СССРда ҳам бундай тажриба синовдан ўтказилган бўлиб, 1965 йил Б.Петровский томонидан биринчи марта клиник шароитларда буйрак трансплантацияси мувафаққиятли амалга оширилган;

Келтирилган операциялардан кейин бирин-кетин турли органлар устида бундай синов операциялари амалга оширила бошлаган. Масалан, 1966 йил Лондонда мия ўлими ҳақида концепция ҳукуқий расмийлаштирилган, 1968 йилда эса Гарвард тиббиёт мактабида мия ўлими билан боғлиқ аниқ критерия (мезон)лар белгиланган.

Бугунги кунда ҳам долзарб ҳисобланган, инсоният ҳаётини сақлаб қолиш учун қилинган илк юрак кўчириб ўтказиш операциясини 1967 йил К.Бернард (Жанубий Африка Республикаси) жаҳонда биринчи бўлиб бажарган. Ушбу жарроҳлик амалиёти реципиенти 54 ёшли эркак коронер юрак касаллиги ва инфарктдан кейинги чап қоринча аневризмаси билан касалланган, донор эса мия травмаси натижасида вафот этган 25 ёшли аёл бўлган.

Барча ҳаракатлар илмий асослар билан исботлангани каби органлар трансплантациясининг ҳам илмий асослари XIX асрнинг бошларида яратилган.

Рус олимларидан Е.А.Капитонова, О.В.Романовская ва Г.Б.Романовский [6] лар ўз монографияларида “Апокрифнинг сўзларига кўра, III асрда авлиёлар Сосмас ва Дамиан эндиғина вафот этган Эфиопиянинг оёқларини ўз беморларига мувафаққиятли трансплантация қилдилар, уларга ўзларининг фаришталари асистентлик қилишган”, дея келтиришади.

Бундан ташқари, статистик маълумотларга эътибор қаратадиган бўлсак, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан тақдим этилган статистик маълумотларга кўра, биргина 2015 йилда 27397 донор томонидан 119873 та орган кўчириб ўтказилган бўлса, бутун дунё бўйича эса 79984 та буйрак ва 26151 та жигар органлари донордан реципиентга кўчириб ўтказилган. Бу эса орган кутиб навбатда турган фуқароларнинг бор-йўғи 10%инигина ташкил этади[4].

Трансплантация жараёнларини ўтказиш миқдори бўйича АҚШ дунё давлатлари ичida биринчи ўринда бўлиб, йилига америкалик врачлар 10 мингта буйрак, 4 мингта жигар ва 2 мингта юрак кўчириб ўтказадилар.

Ўзбекистон Республикасида ҳам трансплантация амалиётлари амалга оширилган бўлиб, биринчи марта 1972 йил 14 сентябрь куни академик О.А.Арипов биринчи буйрак трансплантациясини ўтказган.

Мамлакатимизда амалга оширилган трансплантация амалиёти статитикасига назар ташлайдиган бўлсак, 1972-1975 йилларда буйрак кўчириб ўтказишлар сони – 348 та, шундан 311 таси марҳум донордан, 1997-2006 йиллар – тирик донорлардан 42 та, 2011-2015 йиллар – тирик донорлардан 48 та, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 23 октябрдаги 859-сонли қарори асосида 2017-2019 йилларда академик В.Воҳидов номидаги Республика ихтисослаштирилган хирургик марказида академик Ф.Г.Назирова ва академик С.В.Готе бошлигида биринчи маротаба тирик шахс, донордан бугунги кунда 4 та жигар ортопопик трансплантацияси амалга оширилган.

Ўртacha бир кунда 15 киши органларни кутиб вафот этади, аммо уларни кимдир қутқариб (сақлаб) қолиши мумкин эди – бу ҳар 96 дақиқада кимдир вафот этади дегани[11].

“Ҳар йили олдини олиб қолиш мумкин бўлган ҳолатларда органлар трансплантацияси учун минглаб инсонлар ҳалок бўлади”[12].

Россияда трансплантологиянинг пайдо бўлиши рус жарроҳи Н.И.Пирогов номи билан боғлиқ бўлиб, адабиётларда у томонидан 1835 йилдаёқ “Бурун аъзосининг пластик операциясини амалга оширишнинг муҳим жиҳатлари” мавзусида маъруза қилгани келтирилади. Маърузада Пирогов биринчи маротаба органлар ва тўқималар кўчириб ўтказиш бўйича аниқ муаммоларни санаб ўтади ва унинг келажак истиқболи ҳақида қизиқарли фикр ва фактларни айтиб беради”[13].

Н.Пироговнинг дастлабки ишларида қилган хулосалари ўша вақт учун жуда муҳим бўлиб, қатъий ҳужжатлаштирилган, илмий асосланган ва айни пайтда чуқур таҳлил ва жарроҳлик амалиётининг натижаси эди. Улар кузатишлар ва дастлабки тажрибалар асосида ва шунингдек аниқ фактлар сифатида тақдим этган. Улар ҳайвон органлари бўлаклари, тўқималари ва органларини кўчириб ўтказиш ҳақидаги таълимотга асос бўлган.

Ўша йилларда Н.Пироговнинг шериги Киев университетининг доценти Ю.Шимановский бўлиб, у хусусан, суякларни кўчириб ўтказишни тақлиф қилиб, уни амалга оширди ва биринчи бор қўйидаги хулосага келди: “...организмнинг мураккаброқ қисмлари қулай шароитда ҳақиқий эгасидан ажратиб олинниб, ҳаёт фаолиятининг ҳеч бирини йўқотмасдан бошқасига ўтказилиши мумкин”[14]. Унинг баъзи фаразлари 30-йиллардаги М.Смит ва бошқа Америка жарроҳлари асарларида ўз амалий тасдиғини топган[8] лигини гувоҳи бўлишимиз мумкин.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган трансплантологиянинг янги усуллари мазкур соҳада бурилиш ясаган ва тиббиётда улкан натижаларга олиб келган.

Жаҳонда кўплаб динлар марҳумнинг жасадига зарап етказишни тақиқлайди. Дунёвий нуқтаи назардан, инсоннинг ўлими унга тегишли бўлган нарсаларга нисбатан ўз иродасининг таъсирини бузмайди. Бу ироданинг ифодаси унинг ёзма тақдимоти (иродаси) ёки оғзаки иродаси бўлиши мумкин.

Жасадларда орган трансплантациясини амалга оширишда органларни қабул қилиш тартиби ва потенциал реципиентлар ўртасида трансплантология ресурсларининг етишмаслиги билан боғлиқ бўлган ахлоқий муаммолар мавжуд.

Тасаввур эга бўлдикки, органлар айнан мурдалардан олиниши мақсадга мувофиқ экан. Лекин аслида мурдалардан олинадиган органлар кимларга

тегишли?. Бу эса ҳам ахлоқий, ҳам ҳуқуқий жиҳат ҳисобланади. Бу ҳақида О.Б.Галибин ва И.Г.Беляевалар ўзларининг “Органлар трансплантацияси: ахлоқий ва ҳуқуқий жиҳатлар” номли мақоласида шундай ёзади: “ушбу масала бўйича учта ёндашув қўлланилади: онгли розилик тамойиллари (ахборот розилиги), розилик презумпцияси ва органларни мунтазам йифиши. Мамлакатимизда жасадларни трансплантация қилиш учун мос бўлган органларнинг мунтазам йифилиши узоқ вақтдан бери ушбу масалани ҳал қилишининг асосий туридир. Шу билан бирга, ҳокимият ўз ихтиёри билан марҳумнинг жасадини бошқариши мумкин. Бундай ҳолда, утилитар этиканинг ўрнатилиши амалга оширилади, унга кўра, агар ҳаракат кўпчилик учун энг кўп фойда келтирса, ахлоқий жиҳатдан оқланади. Бироқ, бу инсоннинг танасини (ҳатто ўлимдан кейин ҳам) бошқариш ҳуқуқини бузади ва марҳумнинг оиласининг ахлоқий қадриятларига таъсир қиласди, баъзи ҳолларда қариндошларига қўшимча ахлоқий шикаст етказади[9].

Кўриниб турибдики, марҳумнинг органларини йифиши ва сақлаш учун ҳукумат томонидан рухсат этилган бўлиб, лекин олинадиган органлар албатта фойда келтириши лозим, бироқ марҳумнинг оиласининг ахлоқий қадриятларига таъсир қиласди, баъзи ҳолларда қариндошларига қўшимча ахлоқий шикаст етказиши мумкин, масалан кейинчалик норозиликлар келиб чиқиши, пул талаб қилиши ва ҳ.

Энди эса Ўзбекистон Республикасида инсон органлари трансплантацияси билан боғлиқ жараёнга Ислом уламолари томонидан келтирилган фикрлар ва Ўзбекистон мусулмонлари идораси фатвоси ҳайъати билан танишамиз:

“Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим. Аллоҳ таоло инсонни жонзотлар ичидаги мукаррам қиласди. Бу ҳақда Куръони каримда шундай марҳамат қилинади: “Дарҳақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) мукаррам қилдик ва уларни қуруқлик ва денгизга (от-улов ва кемаларга) миндириб қўйдик ҳамда уларга пок нарсалардан ризқ бердик ва уларни Ўзимиз яратган кўп жонзотлардан афзал қилиб қўйдик” (Исро сураси, 70-оят).

Демак, инсон ва унинг аъзолари мукаррам, ҳатто вафот этган кишининг ҳукми ҳам шундайлигича қолади, яъни вафот этган кишининг жасадини хўрлаш ёки бирор аъзосини кесиб олиш катта гуноҳ саналади. Инсон аъзоларини сотиш жоиз эмас, чунки у савдо моли ҳисобланмайди. Инсон аъзолари мулк эмас, уни сотишга шаръян рухсат берилмайди, эваз ҳам олинмайди, чунки бу мулкида бўлмаган нарсани сотишдир. Худди шундай, инсоннинг аъзолари ворисларига ҳам мулк эмас, улар ҳам маййитнинг аъзоларини сота олмайдилар. Одам аъзоларини сотиш унинг ҳурматига, мукаррамлигига зид келади. Шариатимиздаги яна бир асл қоида: мусулмон киши хоҳ тирик, хоҳ ўлик бўлсин унга жароҳат ёки кесиши билан озор бериш ҳаром ҳисобланади. Ана шу қоидадан бошқасига ўтиш ёки истисно қилишга мажбур қиласиган далил бўлмаса, асл қоида ўз ҳолида қолади. Уламолар инсон аъзоларини трансплантация қилиш (кўчириш) амалиётининг жоизлигига “инсонга манфаат бериш ва ундан зарарни даф қилиш” шаръий қоидасини асос қилиб олганлар. Ушбу қоидага биноан амалиёт жараёнда бошқа бир инсонни ҳалокатга дучор қилмаслик шарт бўлади. Бу амалиётни бажаришда бошқанинг ҳаёти учун жуда катта манфаат борлиги сабаб ўз аъзоларини олиб, муҳтожга қўйишига рухсат берилиши инсоннинг аъзолари муккаррам эканини сақлаш

тушунчасига зид эмас. Икки тараф мувофиқ келган тақдирда қуидаги шартлар асосида аъзони қўчириш амалиёти мумкин бўлади:

1. Бирор аъзосини ҳадя қилувчи одамнинг аъзоси олингандан унинг ҳаёти хавф остида қолмаслиги;

2. Ўз аъзосини ҳадя қилувчи одам ихтиёрий равища бўлиши, ҳеч ким томонидан мажбур қилинмаслиги;

3. Аъзонинг қўчирилишига сабаб ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлган bemorning касаллиги тиббиёт жиҳатидан фақат шу йўл билангина тузалиши мумкин деган хulosaga келинган бўлиши;

4. Аъзоси олинаётган ва янги аъзо қўйилаётган икки тараф учун ҳам жарроҳлик амалиёти муваффақиятли тарзда ўтиши ва кутилган натижага эришилиши тажрибаларда кузатилган ва унга ишонч ҳосил қилинган бўлиши зарур.

Кўчириш мумкин бўлмаган аъзолар:

– бир инсоннинг насли бошқасига ўтишига сабаб бўладиган ирсий аъзолар (эркак ва аёлнинг жинсий аъзолари), шу сифатларни ташувчи ва ҳомилага сабаб бўлувчи аъзолар;

– инсоннинг яшашига бевосита боғлиқ бўлган юрак каби аъзолар;

– инсоннинг тўқис яшашига билвосита боғлиқ бўлган кўз қорачиғи каби аъзо;

Умуман, инсон шаъни, обрўси ва ҳаётига салбий таъсир кўрсатадиган тиббий амалиётларнинг барчаси шаръян таъқиқланади. Юқорида зикр қилинган, аъзоларни зарурат бўлганда қўчиришга бир нечта шартлар қўйилмоқда. Энг муҳим нуқта – аъзо қўчирилганда ҳам сотилмайди, балки табарруъ (эҳсон) қилинади. Энди баъзида қулоққа чалиниб қоладиган болаларни ўғирлаш ва уларнинг тана аъзоларни сотиш ҳолатларида бир нечта катта гуноҳлар жам бўлади. Бу ерда одамнинг жонига қасд қилиш бор. Куръони каримда бир одамни ноҳақ ўлдириш барча одамларни ўлдиришга баробарлиги айтилган. Бунинг устига шариатимизда мол (товар) деб ҳисобланмаган нарса (одам аъзолари)ни сотиш – ҳаром пул топишдир. Бундай жирканч гуноҳга қўл урадиган кимсаларни агар тавба қилмасалар, дунёда хорлик ва охиратда аламли азоб кутади[3].

Мазкур фатводан келиб чиқиб, шундай хulosaga келишимиз мумкин бўлади. Кимdir бошқа бир инсонга ўз аъзоларини бериши унинг ҳаётига хавф солмаслиги, ўз аъзосини ҳадя қилувчи одам ихтиёрий равища бўлиши, ҳеч ким томонидан мажбурий амалга оширилмаслиги, аъzonинг қўчирилишига сабаб ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлган bemorning касаллиги тиббиёт жиҳатидан фақат шу йўл билангина тузалиши мумкин деган хulosaga келинган бўлиши, органи олинаётган ва янги аъзо қўйилаётган икки тараф учун ҳам жарроҳлик амалиёти муваффақиятли тарзда ўтиши ва кутилган натижага эришилиши тажрибаларда кузатилган ва унга ишонч ҳосил қилинган бўлиши керак.

Демак, мамлакатимизда ҳам органларни трансплантация қилиш амалиётига фатвода кўрсатилган қоидалардан келиб чиқиб амалга оширилиши лозим. Акс ҳолда Ислом дини қоидаларига зид ҳисобланади.

Бундан ташқари, ҳозирги вақтда мамлакатимизда тиббиёт соҳасидаги трансплантация институтини тартибга солувчи норматив-хужжатлар базасини

такомиллаштириш ва ривожлантириш борасида бир қатор ишлар олиб борилмоқда. Амалдаги тартибга кўра, инсон органлари ва тўқималарини трансплантация қилишни тартибга соловчи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Қариндошлар орасида буйрак ва (ёки) жигар бўлагини трансплантация қилиш тартиби тўғрисидаги вақтингчалик низомни тасдиқлаш ҳақида”ги №1035-сон қарори мавжуд бўлиб, унда Умумий қоидалар, Трансплантацияга нисбатан кўрсатма ва қарши кўрсатмалар, Трансплантацияни бажариш тартиби ва Якуловчи қоидалар ўз аксини топган. Лекин унда трансплантацияни амалга ошириш жараёни, стандартлар ва ўзаро муносабатлар ўз аксини топмаганлиги сабабли, Жаҳон тиббиёт ассоциацияси ва ЖССТнинг расмий ҳужжатлари билан тартибга солинадиган органлар ва тўқималарни трансплантация қилиш тартибини ҳисобга олиб халқаро стандартларга мувофиқ ишлаб чиқиладиган ва тижоратлаштирилишини умуман истисно этадиган “Инсон органлари, тўқималари ва (ёки) ҳужайраларини трансплантация қилиш тўғрисида”ги қонунни қабул қилиш ва амалиётга татбиқ этиш талаб этилади мақсадга мувофиқ.

Бундан ташқари, қонунчилик учун асос ҳисобланиши лозим бўлган, деярли ҳозирда барча давлатлар қўшилиб, ўз қонунчиликларига имплементация қилиб бўлган қўйидаги халқаро ҳужжатларга биз ҳам ратификация ва имплементация қилишимиз даркор:

ЖССТнинг 2010 йилдаги Инсон органлари, тўқималари ва ҳужайраларини трансплантация қилиш бўйича Раҳбарий (Бош) принциплар;

1985 йилдаги “Тирик органлар савдоси ҳақида”ги Бутунжаҳон врачлар Ассоциацияси Мурожаати;

- Бутунжаҳон врачлар Ассоциациясининг тирик организмлар савдоси тўғрисидаги баёноти (1985 й.);

1987 йилдаги “Органлар трансплантацияси ҳақида”ги Бутунжаҳон врачлар Ассоциацияси Декларацияси;

1994 йилдаги “Инсон органларини трансплантация қилишда врачларнинг хулқи масалалари” бўйича Бутунжаҳон врачлар Ассоциациясининг Резолюцияси;

2004 йилдаги “Миллий соғлиқни сақлаш органлари томонидан самарали мониторингини амалга ошириш зарурлиги ҳақида”ги Резолюцияси;

“Донорлик ва органлар трансплантацияси соҳасида инсонлар органларини олиб қўйиш ва инсонлар органлар савдосини огоҳлантириш ва тўхтатишни самарали ҳал этиш учун халқаро ҳамкорликни кучайтириш ва рағбатлантириш йўллари” Резолюциялари.

Шубҳа йўқки, трансплантация қўплаб одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш учун зарурдир. Аҳолимиз ушбу қимматбаҳо ва жуда муҳим операцияни амалга ошириш учун аъзо ва тўқималарни трансплантация қилиш орқали яшаш хукуқини амалга ошириш мақсадида хорижий клиникаларга мурожаат қилишади. Бу эса катта ноқулайликларни келтириб чиқаради ва жуда қиммат ҳисобланади. Катта миқдордаги валюта эса чет элга чиқиб кетиши ва шунга шароит яратилишига сабаб бўлади.

Бундан ташқари, мамлакат фуқаролари чет элликлар каби кўпинча ижтимоий-хукуқий ноқулай вазиятга тушиб қолишади. Шунга кўра, ушбу

операцияни тартибга солиш учун қонунчилик базаси зарур, бунда инсон аъзолари ва тўқималарини трансплантация қилишнинг ҳар қандай кўринишида жиноий тижоратлашувининг олдини олиш муҳим шарт ҳисобланади.

Қайд этиш керакки, тиббий қонунчилик бир жойда қотиб қолиши керак бўлган ҳуқуқ соҳаси эмас, саломатликни сақлаш билан боғлиқ муносабатлар вақт ўтгани сари ўзгариши, янги ижтимоий муносабатлар пайдо бўлганида эса янгиланиши лозим бўлган ҳуқуқ соҳасидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Қариндошлар орасида буйрак ва (ёки) жигар бўлагини трансплантация қилиш тартиби тўғрисидаги вақтинчалик низомни тасдиқлаш ҳақида”ги №1035-сон қарори // (Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.12.2019 й., 09/19/1035/4226-сон).

2. 1987 йилдаги “Органлар трансплантацияси ҳақида”ги Бутунжаҳон врачлар Ассоциацияси Декларацияси // https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/202917/WHA44_11_rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

3. Робититул Оламил Исломий ҳузуридаги Ислом Фикҳи Академияси қарори ҳамда Ўзбекистон мусулмонлар идорасининг фатвоси.

4. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). URL: <http://www.who.int/transplantation/ru/>.

5. История отечественной трансплантологии. М.1985, с.15.

6. Е.А.Капитонова, О.В.Романовская и Г.Б.Романовский. “Правовое регулирование трансплантологии”. Монография. –М.: Проспект. 144 стр.

7. Шимановский Ю.К. Операции на поверхности человеческого тела.- Киев, 1865, с.314.

8. Богдановский Е.И. Опыт переноса костей от одного животного другому,- Медицинский вестник, 1861, N 10, с.87.

9. Галибин О.В.ва Беляева И.Г., Трансплантация органов : этические и юридические аспекты. Качественная клиническая практика. 2006, №2. – 24-27 с.

10. Problems of transplantation of human organs and tissues: international standards and international experience. RELIGACIÓN. REVISTA DE CIENCIAS SOCIALES Y HUMANIDADES. Nozimakhon Gafurova, Khasan Ochilov, Bobur Sobirov. Vol 4, № 16, Quito Trimestral, Junio 2019. pp. 714-719, ISSN 2477-9083

11. Press Release, Health Res. and Servs. Admin., U.S. Dep't of Health and Human Servs., HHS Will Expand Funds to Study Ways to Increase Organ and Tissue Donations (Apr. 17, 2001) (quoting Secretary of Health and Human Services Tommy G. Thompson), available at <http://newsroom.hrsa.gov/releases/2001%20Releases/organgrant.htm>.

12. 6,439 of the patients who had been on the waiting list in 2001 died without receiving an organ. Procurement and Transplantation Network, About Donation-The Critical Shortage, at <http://www.optn.org/about/donation/criticalShortage.asp> (last visited Nov. 10, 2002); see also Robert S.D. Higgins & Roger Evans, Introduction: The Organ Donor Dilemma: Assessing the Need for Organ Donors and Methods to Increase

the Supply, in THE MULTI-ORGAN DONOR: SELECTION AND MANAGEMENT 3, 8 (Robert S.D. Higgens et al. eds., 1997) [hereinafter THE MULTI-ORGAN DONOR] ("8% of liver recipients and approximately 5% of kidney recipients may die before an appropriate donor organ becomes available."); Alexander Powhida, Comment, Forced Organ Donation: The Presumed Consent to Organ Donation Laws of the Various States and the United States Constitution, 9 ALB. L.J. SCI. & TECH. 349, 353 (1999) ("Presently, potential organ recipients die while on organ transplant waiting lists.").

13. Пирогов Н.И. О пластических операциях вообще, о ринопластике в особенностях. В кн. Собрание сочинений. М., 1957, т.1, с.100-101.

14. Шимановский Ю.К. Операции на поверхности человеческого тела. - Киев, 1865, с.3-8. 2..См. Мирский М.Б. История отечественной трансплантологии. М.1985, с.15.